

Наталія Марадик¹

Парламентаризм в умовах політичного транзиту: досвід Чеської Республіки

1. Вступ

Вибір теми обумовлений необхідністю осмислення місця і ролі парламентаризму в розвитку посткомуністичних політичних систем, що має важливе значення при коригуванні стратегії і способів реформування механізмів державної влади в країнах ЦСЄ і, в Україні зокрема.

При цьому слід враховувати, що в умовах перехідного періоду роль парламенту значно зростає, оскільки саме представницькі установи стають одночасно центром конфлікту і співпраці різних політичних сил, мобілізують політичні еліти, формують групові інтереси і сприяють раціоналізації політичних рішень.

Проблеми становлення вітчизняної демократії та парламентаризму не є унікальними і тому можуть вирішуватися аналогічно до досвіду інших держав. Логіка посткомуністичного розвитку України та інших країн свідчить про єдиний комплекс завдань реалізації принципів інституційної демократії. З цього, звичайно, не випливає висновок про можливість прямої трансляції зарубіжних аналогів, проте цей досвід представляє особливий інтерес, оскільки демонструє різні підходи до вирішення загальних інституціональних про-

---

¹ Кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри теорії політики, Пряшівський університет в Пряшеві; maradyknataliya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1640-2309>.

блем посткомунізму, таких як, взаємодія держави і громадянського суспільства, трансформація партійної системи, функціональні зміни інститутів державної влади та інші.

Без реально функціонуючого парламенту неможлива побудова демократичної правової держави, створення ефективної системи законодавства і права та розвиток таких елементів громадянського суспільства як політичні партії. Удосконалення правового регулювання та практики функціонування парламентаризму вимагає відповідних знань, які можна почерпнути зі світового досвіду шляхом вивчення відповідних інститутів зарубіжних країн. Логічним в даному випадку є звернення до досвіду держав, які опинилися в подібній до України історичній ситуації, але просунулися далі на шляху створення основ демократичного суспільства. Йдеться про ряд держав Центрально-Східної Європи, які так само, як і Україна, мали в своїй історії період комуністичного правління. Серед них прийнято виділяти більш розвинені в конституційно-правовому плані держави (такі як Польща, Чехія, Угорщина), і країни, чия конституційна історія починалася пізніше (це переважно країни СНД) (Pridham, 2009, p. 173).

У даному контексті особливу увагу привертає Чеська Республіка (ЧР). Вона поступається за розмірами території і чисельністю населення більшості сусідніх країн, однак вигідно відрізняється від багатьох з них високим рівнем суспільно-політичного та економічного розвитку. Варто відзначити, що Чехія як незалежна республіка з'явилася на політичній мапі світу тільки в 1993 році. До цього майже чотири століття вона входила до складу Австро-Угорської імперії, а після Першої світової війни була частиною Чехословаччини.

Чеська Республіка демонструє один із найкращих зразків успішного переходу до демократії в посткомуністичному світі. Науковці-транзитологи стверджують, що тут сформувалася стабільна політична система, яка будучи відкритою для соціальних інновацій, зуміла зберегти історичні традиції. Специфікою політичного розвитку цієї країни є динамізм демократичних процесів і стійкість нових політичних інститутів. Проте поряд з рядом успішних соціально-економічних та політичних реформ, Чехію не оминули загальні проблеми посткомуністичних суспільств. Це насамперед політична корупція, періодичні урядові кризи, низька ефективність

соціальної системи та складнощі в побудові громадянського суспільства.

Особливий інтерес для дослідження дана країна викликає і з тієї причини, що має дуже давні традиції діяльності парламентських установ, котрі сягають своїм корінням XI століття. У період функціонування Першої Чехословацької Республіки були закладені основи парламентської демократії. Після «оксамитової революції» одним з головних напрямків конституційно-правової реформи стало надання реального характеру повноважень парламенту і утвердження парламентської республіки.

Метою дослідження є *аналіз процесу становлення та розвитку парламентаризму в Чеській Республіці в умовах політичного транзиту.*

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання наступних **завдань**: 1. Виділити основні етапи становлення чеських парламентських установ. 2. Встановити ключові тенденції та особливості модернізації сучасного чеського парламентаризму. 3. Окреслити конституційно-правовий статус Парламенту ЧР та визначити його місце в існуючій системі стримувань та противаг. 4. З'ясувати специфіку партійної структуризації чеського Парламенту та виявити найважливіші чинники формування коаліційного потенціалу парламентських фракцій.

Методи дослідження. **Теоретико-методологічною основою** стали основні положення ліберальної концепції парламентаризму (Ш.Л. Монтеск'є, Дж. Локк, Дж. Мілль), яка розглядає поділ влади як основоположний принцип державного устрою, при якому виконавча влада є підзвітною та підконтрольною законодавчій владі.

Для досягнення поставлених завдань автор використовував як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція), так і спеціальні політологічні методи.

Метод індукції та дедукції застосовано при формулюванні поняття «політичний транзит» та його складових елементів.

Порівняльно-історичний метод надав можливість усвідомити основні напрямки розвитку парламентських установ на різних історичних етапах чеської державності та виявити чинники, що вплинули на зміну їх статусу.

Системний метод дозволив оцінити конституційно-правовий статус Парламенту Чехії, насамперед його місце та роль в політичній системі суспільства і взаємовідносини з іншими органами державної влади.

За допомогою інституціонального методу з'ясовано причини виникнення та розвитку інституту парламентаризму в ЧР та політичних цінностей, які він виражає.

Визначення особливостей функціонування парламентаризму в сучасній Чехії крізь призму порівняння з даним інститутом в інших країнах ЦСЄ стало можливим за допомогою методу «case-study».

2. Становлення парламентської демократії в ЧР

Історичні витоки чеського парламентаризму сягають епохи Раннього Середньовіччя (XI століття). Першими представницькими органами були станові сейми, які мали суто дорадчу функцію. Варто відзначити і багаторічний (з 1848 по 1918 рік) досвід активної участі чеських депутатів в діяльності центрального парламенту Австрії. На особливу увагу заслуговує період утворення самостійної Чехословацької держави і прийняття Конституції 1920 року, яка в подальшому лягла в основу сучасної демократичної Конституції Чеської Республіки. Постійним фактором впливу на діяльність Парламенту було також і національне питання (Kysela, 2006, s. 138).

Після Другої Світової війни розпочався соціалістичний етап в розвитку чеських представницьких установ, котрий, з формальної точки зору, продовжив лінію на верховенство парламенту в системі вищих органів державної влади. За соціалістичними конституціями саме Парламент був наділений повноваженнями обирати Президента та формувати Уряд. Однак на практиці, конституція і парламентські установи втратили роль найважливіших регуляторів суспільних відносин. Де-факто управління державними справами здійснювалося керівництвом Комуністичної партії. Події «празької весни» призвели до певної демократизації суспільно-політичної систем, насамперед за рахунок відновлення колишніх правових інститутів. Але слідом за цим в країні встановився режим «нормалізації», основною рисою якого стала яскраво виражена централізація політичної влади. Не-

забаром в країні розпочався процес лібералізації і держава з тоталітарно-соціалістичної трансформувалася в демократично-правову.

Події «оксамитової революції» ознаменували початок нового – постсоціалістичного етапу. Парламент отримав реальну можливість здійснювати безпосередній вплив на регулювання суспільних відносин. Можна з впевненістю стверджувати, що утвердженню парламентської демократії в Чеській Республіці сприяв насамперед лібералізм політичних еліт. Вони наслідували досвід більшості країн Центральної Європи, в яких було обрано найбільш вдалу для розвитку демократії форму державного правління – парламентську республіку. Політична верхівка суспільства вважала, що сильний президент може послабити розвиток демократичного процесу і спричинити відродження автократичних тенденцій.

При написанні Конституції чеські правознавці і політики звернулися до свого досоціалістичного досвіду, а також до практики діяльності розвинених держав. Нова політична еліта запозичила ідею парламентаризму, заснованого на засадах чехословакізму Т.Г. Масарика, а структурна модель була перейнята від федерального Парламенту Чехословаччини періоду 1968–1992 років. Конституція 1992 року в центр системи вищих органів державної влади поставила Палату депутатів з повністю підлеглим їй Урядом, а роль гарантів законності, стабільності та спадкоємності надала Президенту, Сенату і Конституційному суду.

3. Конституційно-правовий статус парламенту ЧР

Можемо констатувати, що незважаючи на ряд конституційних поправок, правове регулювання повноважень чеського Парламенту дозволяє ідентифікувати Чехію як парламентську республіку. Навіть після кардинальних змін, які запровадили обрання Президента всенародним голосуванням, очевидним є домінування Парламенту в системі вищих органів державної влади, що цілком вписується в політичну практику східноєвропейського регіону.

Домінування Парламенту проявляється в його повноваженнях. Саме він наділений правом вносити зміни і доповнення до Конституції. Причому можна помітити, що в прийнятих конституцій-

них поправках знайшли відображення новітні суспільні процеси (європейська і північноатлантична інтеграція, децентралізація територіального устрою, зміна функцій центрального банку). З усіх державних органів тільки Парламент наділений унікальним правом приймати закони. Монополію Парламенту в даній сфері підтверджує відсутність закону про проведення загальнонаціональних референдумів (Mansfeldová, 2001, s. 55).

Що стосується регулювання військового і зовнішньополітичного співробітництва, то можна погодитися з тим, що чеський Парламент, як й інші сучасні парламенти країн ЄС, знаходяться «в центрі перетину тенденцій розвитку національного законодавства і розвитку глобальних процесів, які зачіпають інтереси суверенних держав». З одного боку, формальні повноваження Парламенту ЧР в даних сферах конституційними поправками були збільшені, але з іншого боку, обсяг обов'язкових для виконання європейських і міжнародних норм для чеських державних органів незмірно виріс.

З точки зору чинного державного режиму можна зробити висновки про те, що до недавнього часу він був близький міністеріалізму, хоча і не відрізнявся стабільністю. Всі Уряди мали коаліційний характер, однак в їх основі завжди була одна з двох найбільших партій в Палаті депутатів (ГДП і ЧСДП). Водночас урядова нестабільність породжувала політичну конкуренцію і надавала реальний характер контрольних повноважень Парламенту. При цьому Сенат відіграє роль гаранта конституційної законності. Однак відсутність в чеському законодавстві індивідуальної політичної і юридичної відповідальності міністрів дещо послаблює парламентський контроль за Урядом. Варто відмітити і потенційну можливість існування в країні дуалістичного державного режиму у випадку, якщо глава держави і парламентська більшість будуть належати до різних політичних таборів.

Щодо порядку формування Парламенту Чеської Республіки принциповим моментом є те, що його нижня палата (Палата депутатів) обирається за пропорційною системою. Це свідчить про політико-ідеологічний плюралізм чеського суспільства, де ключова роль відводиться політичним партіям (Balík, 2003, s. 134). Верхня палата обирається за мажоритарною системою, що трохи врівноважує палати за політичним складом і впливом на суспільні процеси.

Як і інші країни Центрально-Східної Європи, які пережили тривалий період фіктивної багатопартійності, Чехія зазнає труднощів у створенні демократичної і стабільної партійної системи, використовуючи як засіб впливу саме виборче законодавство.

При регулюванні різних елементів порядку проведення виборів в Палату депутатів чеський законодавець вважав за краще принцип інтеграції принципу диференціації, але при цьому постарався дотримати пропорційний характер виборчої системи. «Загороджувальний бар'єр» і відсутність обов'язкового мінімуму явки виборців призводять до того, що політичний спектр країни не знаходить повного відображення в складі палати. В середньому, за підсумками виборів число «втрачених» дійсних голосів виборців становить близько 11–12% і в абсолютному значенні дорівнює майже 600 тисячам голосів, що для 10,5-мільйонній Чехії чимало. З іншого боку, у великих партій, які проходять в палату, можливість сформувавши більш стійкий Уряд вища. Важливе значення має те, що саме Парламент домінує в системі державних органів, що надає реальний, дієвий характер існуючих політичних партій.

4. Вплив політичних партій на функціонування парламентаризму в ЧР

Є підстави стверджувати, що у ЧР були запроваджені принципи політичного плюралізму, які сприяли успішному переходу від однопартійності до багатопартійності. До 1990 року в Чехословаччині сформувалися ідейно-організаційні передумови для виникнення плюралістичної політичної системи. Опозиція до Комуністичної партії Чехословаччини була структурно оформлена і представляла собою мережу груп з широким спектром альтернативних поглядів і інтересів. Швидкі темпи і незворотність політичних змін в Чехословаччині, що послідували за подіями 1989 року і були спрямовані на перехід від тоталітаризму до демократичного політичного режиму, багато в чому пояснюються гуманістично-демократичними традиціями чехословацького суспільства. Свою роль, безсумнівно, зіграв і фактор історичної пам'яті народу (Fiala, 2001, p. 36).

З самого початку політичної трансформації в Чехословаччині були закладені правові основи функціонування демократичних механізмів реальної багатопартійності. Були прийняті і практично відразу ж впроваджені в суспільну практику відповідні закони, якими регламентувалися порядок утворення партій і політичних рухів, припинення і заборони їх діяльності, участі у виборах. Були скасовані статті Конституції про провідну роль КПЧ в суспільстві.

На нашу думку, до кінця 1990-их років в Чехії склався цілком задовільний з точки зору розвитку демократичного плюралізму комплект політичних партій. Стан політичної системи Чеської Республіки наблизився до положення, коли виборець мав можливість вибирати між класичною ліберально-демократичною та соціал-демократичною партіями. Однак після 2010 року ситуація змінилася і на політичній мапі Чехії з'явився **ряд нових партій популістського спрямування, яких виборці почали підтримувати.**

Можемо констатувати той факт, що чеський Парламент є найбільшим політичним інститутом, але вкрай непопулярним. Низький рівень довіри до цього інституту викликаний численними привілеями депутатів, практикою вирішення ключових питань поза парламентськими процедурами, що проявляється в абсентеїзмі громадян: так у 2002 році явка виборців склала 58,8%, 2006 – 64,5%, 2010 – 62,6%, 2013 – 59,5%, а 2017 – 60,8% (Centrum pro výzkum veřejného mínění). Крім того, суворою платою за відносну політичну стабільність (зокрема на фоні інших посткомуністичних країн) стала тотальна партизація чеської політики, що йшло врозріз з ідеалами «оксамитової революції». Партизація, поряд з позитивним ефектом стабілізації таїть в собі загрозу для демократичної системи. У ситуації, характерній для багатьох посткомуністичних країн, коли партії з механізму репрезентації інтересів соціальних груп перетворюються в закриті клуби політичних еліт, Парламент може бути використаний як легітимний механізм панування олігархії.

5. Висновки

Процес становлення чеського парламентаризму пройшов три етапи (досоціалістичний, соціалістичний і постсоціалістичний). Дані пері-

оди детерміновані історичними етапами розвитку чеської держави і відрізняються один від одного хронологічними рамками та загальним напрямком політичного розвитку (Cirner, 2015, s. 63). Кожному етапу відповідало своє конституційно-правове оформлення: спочатку були розроблені і прийняті демократичні Тимчасова конституція 1918 року та Конституція 1920 року; соціалістичний етап ознаменувався створенням Конституції 1948 року і Конституції 1960 року, а також Конституційних законів 1968 року; повернення до демократичного ладу отримало закріплення в нині діючій Конституції від 16 грудня 1992 року.

Доведено, що трансформація системи органів державної влади у ЧР була складним процесом, що відрізнявся за критеріями глибини та інтенсивності перетворень від інших країн Центрально-Східної Європи. За допомогою впровадження та закріплення демократичних владних інститутів були створені необхідні умови для подальшого розвитку демократії.

Основні положення Конституції Чеської Республіки заклали основи для функціонування демократичного політичного ладу, з ефективною системою стримувань і противаг, котра запобігає концентрації влади в руках одноосібного лідера-автократа. У результаті в Чехії утвердилася класична модель парламентської республіки. Парламент ЧР виступає в ролі своєрідного механізму, за допомогою якого втілюється політика правлячих партій, адже і справді реальна політична влада знаходяться в керівників політичних партій, що здобули перемогу на парламентських виборах. Відповідно і Уряд ЧР має суто партійний характер, оскільки формується на основі парламентських коаліцій. Президент Чехії незважаючи на те, що з 2013 року обирається всенародним голосуванням, є лише гарантом Конституції, загальнонаціональним авторитетом, але аж ніяк не главою виконавчої влади. Вся повнота законодавчої влади належить Парламенту, а центром виконавчої влади є Уряд.

Таким чином, у чеському законодавстві закріплена збалансована система взаємних відносин між вищими органами державної влади, в якій беруть участь Палата депутатів, Сенат, Уряд, Президент, Конституційний суд. Центральне місце в цій системі займає Палата депутатів, від якої залежить формування і відповідальність Уряду.

Додатковий вагу їй додає те, що кожен окремий депутат наділяється такими важливими правомочностями, як право законодавчої ініціативи, в тому числі з фінансових питань, і право внесення інтерпеляції. Сенат має право законодавчої ініціативи, право вето, право у разі розпуску нижньої палати приймати акти, що мають силу закону. Уряд значною мірою впливає на законодавчу та іншу діяльність палат (Корескú, 2004, р. 353).

У Чехії, на відміну від України, механізм державної влади діє чітко та збалансовано і, що найголовніше, ефективно. Усі органи державної влади за часів існування незалежної Чехії виконували лише свої функції, не зазіхаючи на повноваження, що не входять до їх компетенції. У нашій ж країні полеміка ведеться саме в цій площині. Окрім того в Україні простежується негативна тенденція – внесення конституційних змін ініціюється політиками з метою укріплення особистої влади, що є неприпустимим у справді демократичному суспільстві.

Виділено характерну рису сучасного Парламенту Чехії – його двопалатність, в поєднанні з системою «слабкої» верхньої палати. Функціонування другої палати в невеликій унітарній державі стало даниною досоціалістичним традиціям. Крім того, вплинула ситуація масштабного реформування суспільних відносин. Зараз Сенат виконує роль додаткового соціально-політичного представництва і своєрідного балансу всередині Парламенту і серед вищих органів державної влади. Справедливим є твердження про те, що не тільки між різними гілками влади, а й всередині кожної гілки влади існує власний механізм стримувань і противаг; щодо парламенту в ньому беруть участь підкомітети палат, комітети, палати і власне парламент. Чеський досвід свідчить на користь відокремлення палат, відображення їх специфіки у функціях, правах і обов'язках, навіть в порядку формування. Попри складний механізм функціонування, бікамералізм є важливим чинником створення конституційного балансу та стабілізації парламентаризму в ЧР.

Стабільне функціонування парламентської демократії визначається перш за все стійкістю партійно-політичної системи. Глибокий аналіз дозволяє виявити такі тенденції партійно розвитку партійної системи ЧР: по-перше, зважаючи на особливості функціонування

парламентської моделі в цій державі, широкого поширення набула коаліційність, позитивний ефект якої найбільш чітко проявляється при виході з парламентських і урядових криз; по-друге, формування двопартійної системи є фактором політичної стабілізації тільки тоді, коли відбувається зближення партійних позицій двох основних конкуруючих між собою політичних сил, а також наявності стійкої центристської партії. В іншому випадку, протистояння «лівого» і «правого» полюсів партійно-політичного спектра, радикалізація партійних позицій, призводять до розколу суспільства, зростання популізму в середовищі парламентаріїв і як наслідок – неефективної роботи представницьких органів (Hanley, 2012, p. 133).

За посткомуністичний період в Чехії оформився своєрідний полутораблоковий право-лівий еквілібріум. Правий блок становлять ГДП і її багаторічний коаліційний партнер ХДУ-ЧНП, лівий блок представлений тільки однією партією – ЧСДП. Хоча на лівому фланзі діє досить сильна КПЧМ, соціал-демократи завжди відмовлялися укладати союз з комуністами. При цьому Комуністична партія в Чехії грає роль своєрідного стабілізатора: виступаючи в якості послідовного опонента влади, вона не дає можливості одній партії навіть на певний час монополізувати владу. Політичний центр ослаблений, оскільки тут так і не викристалізувалися сильні політичні гравці (Партія зелених і невелика ліберальна партія Унія Свободи – Демократична унія на даний час втратили свої позиції).

Незважаючи на періодичну дестабілізацію, парламентська система в Чеській Республіці є відносно стійкою. У Чехії періодична дестабілізація парламентської системи вже не пов'язана з проблемою інституційного вибору, а скоріше – з негативними ефектами тотальної партизації політики в цій країні. Найбільш значущими інституційними факторами стабілізації парламентаризму в ЧР є стабілізація виборчого законодавства, виправлення дефектів диспропорційності, стандартизація партійних систем, зниження трансакційних витрат в ході легіслативного процесу, зміцнення позицій бікамералізму.

В інтересах стабілізації політичної системи Парламентом були ініційований перехід до прямих виборів глави держави; в перспективі можна ще ввести конструктивний вотум недовіри (коли рі-

шення про вотум недовіри кабінету негайно веде до затвердження кандидатури нового прем'єра); заборонити партійну фракційність в Сенаті; прийняти конституційне законодавство, яке протидіє політичній корупції; підвищити фінансову та організаційну відкритість партій.

Виходячи з цих позицій перспективи позитивного результату консолідації демократії в Чехії пов'язані із забезпеченням рівня соціально-економічної стабільності, розширенням політичних свобод, дотриманням законності в діяльності політичних інститутів, додержанням політичною елітою демократичних цінностей як основоположних. Негативні результати демократичного транзиту можуть стати реальністю при поширенні клієнтизму і корупції, а також втраті суспільної підтримки демократичними силами (Klíma, 1998, p. 501).

У цілому можна вважати, що досвід функціонування парламентаризму в Чеській Республіці має велику практичну значимість для України та інших посткомуністичних держав, оскільки дає імпульс суспільству і правлячим елітам цих країн до подальшого вдосконалення і розвитку своїх політичних інститутів.

References

- Balík S. (2003). *Politický systém českých zemí 1848–1989* [Political system of the Czech lands 1848–1989]. Brno : MPU. [in Czech]
- Centrum pro výzkum veřejného mínění [Center for Public Opinion Research] [in Czech] Available at: <http://www.cvvm.cz>.
- Čirner M. (2015). Niekoľko poznámok o spoločenskom a politickom systéme Československa z rokov 1918–1938 [Some remarks on the social and political system of Czechoslovakia from 1918–1938]. *Annales Scientia Politica*, no 4(1), ss. 62–66. [in Slovak]
- Fiala P. (2001). *Politické strany a stranicko-politické systémy v Československu* [Political parties and party-political systems in Czechoslovakia] *Politologický časopis*, no 5, ss. 30–39. [in Czech]
- Hanley S. (2012). Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a «political earthquake». *East European Politics*, no. 2, pp. 119–143.

- Klíma M. (1998). Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic. *Political Studies*, special issue, pp. 492–510.
- Kopecký P. (2004). The Czech Republic: Entrenching Proportional Representation. Colomer J. *Handbook of Electoral System Choice*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, pp. 347–358.
- Kysela J. (2006). *Parlamenty a jejich funkce v 21. století: uvedení do tématu* [*Parliaments and their functions in the 21st century: an introduction*]. In: *Parlamenty a jejich funkce v 21. století. Sborník příspěvků k 10. výročí ustanovení Senátu Parlamentu České republiky*. Ed. Jan Kysela. Praha : Eurolex Bohemia. S. 117–134. [in Czech]
- Mansfeldová Z. (2001). *Vztah Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky* [*Relationship between the House of Representatives and the Senate of the Parliament of the Czech Republic*]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [in Czech]
- Pridham G. (2009). *Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change*. *Politologický časopis*, no. 16 (4), pp. 267–287.

Анотація

У статті комплексно розглянуто розвиток парламентаризму в Чеській Республіці в умовах політичного транзиту, вказано на неоднозначність та складність процесу функціонування парламентської демократії в даній країні. Виділено основні етапи становлення чеських парламентських установ; встановлено ключові тенденції та особливості модернізації сучасного чеського парламентаризму; окреслено конституційно-правовий статус Парламенту ЧР та визначено його місце в існуючій системі стримувань та противаг; з'ясовано специфіку партійної структуризації чеського Парламенту та виявлено найважливіші чинники формування коаліційного потенціалу парламентських фракцій;

Підтверджено гіпотезу про те, що у тих посткомуністичних країнах, де перехід до демократії мав еволюційний (Польща, Угорщина) або змішаний характер (Чехія, Словаччина), процес інституційного дизайну та формування громадянського суспільства і правової держави має відносно послідовний характер і більш виразні тенденції до стабілізації демократичного політичного режиму. І навпаки – там, де транзитний процес мав революційний характер (Болгарія, Румунія), консолідація нової політичної системи характеризується високим ступенем невизначеності.

Доведено, що формування в країнах Центрально-Східної Європи, і в Чехії зокрема, парламентських республік можна розглядати як одну з форм політичного транзиту, а парламентаризм – як певну сукупність політико-правових гарантій від «скочування» до недемократичних політичних режимів.

Здійснено періодизацію чеських представницьких установ, яка корелюється з історичними етапами розвитку чеської держави. Відповідно виділено досоціалістичний, соціалістичний та постсоціалістичний період.

Запропоновано посилити контрольну функцію Парламенту ЧР через визначення на законодавчому рівні індивідуальної політичної відповідальності членів уряду перед коаліційною більшістю.

Визначено ключові чинники, що здійснюють вплив на партійну структуру Парламенту і сприяють формуванню коаліційного потенціалу парламентських фракцій в Чеській Республіці. Встановлена тісна взаємообумовленість форми державного правління, типу виборчої системи та стану розвитку політичних партій.

Доведено, що стабільне функціонування парламентської демократії в ЧР визначається відносною стійкістю партійно-політичної системи і насамперед високим коаліційним потенціалом політичних партій, позитивний ефект від яких найбільш чітко проявляється при виході з парламентських і урядових криз.

Аргументовано, що ефективність парламентаризму та урядова стабільність в чеському соціумі зростає у випадках спаду показників індексів ефективного числа парламентських партій, фракціоналізації партійних систем, електоральної нестійкості та диспропорційності.

Ключові слова: парламентська демократія, демократизація, Палата представників, Сенат, уряд, парламентські вибори, політичний плюралізм

Parliamentarism in the Context of Political Transit: The Czech Republic's Experience

Summary

For the first time in the Ukrainian political science, considers the development of parliamentarism in the Czech Republic in a context of political transit in a comprehensive manner. It indicates the ambiguity and complexity of the process of parliamentary democracy's functioning in the country. The main stages of the Czech parliamentary institutions' establishment have been identified. The key tendencies and the peculiarities of the current Czech parliamentarism

modernisation have been defined. The constitutional and legal status of the Parliament of the Czech Republic has been outlined and its place in the existing checks and balances system determined; the Czech Parliament party structuring characteristics have been determined and the most important factors of the coalition formation potential of parliamentary fractions have been revealed; based on the empirical indicators, the party system's stability and efficiency in the Czech Republic have been investigated.

The fundamental principles of the liberal parliamentarism concept (Ch.L.Montesquieu, John Locke, John Mill) have served as the theoretical and methodological basis for these article, which considers the power division to be the main principle of the state system, in which the executive power is accountable and subject to the legislative power.

In order to achieve the tasks, the author used general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction) as well as special political methods. The methods of induction and deduction have been used in formulating the concept of "political transit" and its constituent elements. The comparative-historical method gave the defender of the thesis the opportunity to understand the main directions of parliamentary institutions' development at different historical stages of the Czech statehood and identify the factors that influenced the change in their status. The system method allowed to assess the constitutional and legal status of the Parliament of the Czech Republic, primarily its place and role in the political system of society and the relationship with other bodies of state power.

On the whole, we can assume that the experience of the parliamentarism functioning in the Czech Republic is of great practical significance for Ukraine and other post-communist states, since it gives a stimulus to the society and ruling elites of these countries to further improve and develop their political institutions.

Keywords: parliamentary democracy, democratization, House of Representatives, the Senate, government, parliamentary elections, political pluralism

Nataliya Maradyk – Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory of Politic, Prešov University in Prešov; maradyknataliya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1640-2309>.